

I De slag bij Cannae

Ik wist toen nog niets over Icarus, maar als je zo vanaf de heuvel uitkeek over die zich daar beneden uitstreckende vlakte, dan kriebelde het om je armen over de hele breedte uit te spreiden, er een paar keer mee in de lucht te klapperen en erboven op te stijgen, almaar hoger en hoger, om na één of twee cirkels boven ons huis weg te zweven tot aan de Peperbergen en daar op de buikige landtong te gaan zitten of ernaast, op een van de gevorkte spanningen van de spoorbrug, of zelfs samen met de Wisła mee te drijven, over haar heen, zolang je krachten toereikten, helemaal tot aan haar einde.

Meer dan eens zag ik mezelf zo, hoe mijn uitgestrekte armen me van de heuvel opnamen, meedroegen: ik zweef boven de trap, iemand komt naar boven, gebukt, met een kromme rug, zich aan de leuning vastklampend, en als ik dan boven ons huis ben, ga ik nog wat hoger, want ik wil niet dat mijn moeder me toevallig ziet, zelfs niet aan de schaduw die ik op de aarde werp, ik laat ons huis al achter me, maar tot mijn ongeluk zit de deur naar ons souterrain aan de kant van de vlakte en door die deur komt mijn moeder naar buiten gerend, ongetwijfeld geleid door een voor gevoel, want ze kan mijn vloeiende vlucht immers niet gehoord hebben, en ze schreeuwt me achterna, naar de hemel: ‘Heb je suiker?! En zout?! En brood?!’

En onmiddellijk verlies ik de macht over mijn armen, iets trekt me als bij een vlieger aan een touw omlaag, ik zak, ik val en sta beschaamd voor haar, want ik sta hier met lege handen, omdat ik voor mezelf wat halva heb gekocht en de rest van het geld verloren heb aan de jongens met trefbal.

Vandaar dat als ik bij haar iets wilde goedmaken en ze had me

weer eens naar de stad gestuurd voor suiker, zout of brood, ik in plaats van de trap naar beneden te nemen in vliegende vaart tot bij ons huis kwam gevlogen en met die uitgespreide armen vlak voor de deur naar ons souterrain sprong. Hoewel ik ook zonder dat vliegen gewoonlijk in grote sprongen, met twee, drie treden tegelijk en naar beneden wel met vijf, zes, de trap nam, waarna mijn moeder nooit haar bijna aan angst grenzende verbazing kon verbergen dat ik nu al terug was. Maar ze begroette me niet met een schouderklopje, een schouderklopje leek haar vast een onvoldoende maat voor mijn daad en getuigde des te minder van haar onbedoeld geopenbaarde angst, maar zei iets bij wijze van waarschuwing: 'Ja, ja, spring jij maar, straks breek je nog een been.'

Of ze moest in een goede stemming zijn, wat overigens hoogst zelden voorkwam en alleen op momenten van vergetelheid, of wanneer iemand van de burens juist bij ons op bezoek was, dan klonk haar stem bijna vol bewondering voor mij.

'Tjongejonge, wat kun jij vliegen.'

Die trap begon vlak achter ons huis en leidde in haast rechte lijn, afgezien van een paar kleine afwijkingen, zowel de ene als de andere kant op, onderbroken door een geplaveide overloop na steeds een dozijn treden, tot helemaal aan de top van de heuvel waarop de stad lag. Of begon omgekeerd, aangezien alles afhangt van onze plaats in de ruimte, de ruimte bepaalt namelijk onze vermoedens en ons voorstellingsvermogen en in consequentie daarvan ons lot, op de top van de heuvel waarop de stad lag en viel in een cascade over de steilste helling tot aan de plek waar die uitgestrekte vlakke haar aanvang nam. Hier precies stond ons huis, dat aan de achterzijde ter hoogte van het souterrain in een wat flauwe helling was ingegraven, hoewel je ook kon zeggen dat het zijn voorkant was en wij aan de achterkant woonde, gezien vanaf die uitgestrekte vlakke.

Behalve de trap leidden nog andere wegen naar de stad en die waren een stuk gemakkelijker. Ze kronkelden over de heuvel in talrijke krommingen die zijn steilte wat afzwakten, hoewel het

tegelijk de afstand ook aanzienlijk langer maakte. Je kon ook de Browarna nemen, die zoals de naam van de straat zelf al aangeeft vanaf de hier ooit gevestigde brouwerij liep en die de heuvel in zijn geheel omcirkelde en bijna aan de andere kant de stad in liep. Over de trap was het echter het kortst. Over de trap was het als het ware naar de straat hiernaast, maar dan op de hoogste verdieping. En wat nog het belangrijkste van allemaal was, als je de trap nam, had je het gevoel dat je in de stad woonde en niet ergens op een of andere heuvel, waartegen de mensen uit de stad wat neerbuigend ‘de Rybitwy’ – de Sternen – zeiden. En zelfs dat je in het meest oorspronkelijke deel van de stad woonde, want vlak boven je hoofd, op een afstand die je het recht gaf jezelf zo’n nabij nabuurschap toe te kennen, lagen het Collegium Gostomianum, het Huis van Długosz, en daar vlak achter de Kathedraal, het bisschoppelijk paleis, en voorts kwam je zo uit op de Markt.

Ook al werd er dan geklaagd over die trap, iedereen nam die trap naar de stad. Trouwens, als je naar beneden liep en wel zo lichtjes, pijnloos, alsof je benen vanzelf liepen en de rest van je lichaam van elke inspanning vrijwaarden, en van beneden juist de mensen gekweld naar boven klauterden, kon je het beste zien welke prijs men betaalde voor het feit dat je in de stad woonde en niet in de een of andere Rybitwy. Krampachtig aan de trillende houten leuning gehangen lichamen, vertrokken gezichten en in plaats van monden opengesperde gaten waardoor naar lucht werd gehapt. Het leek alsof ze die trap aan hun voeten meetorstten, bij wijze van straf. Het was gewoon onaangenaam om op die manier iemand op zijn weg tegen te komen. En het ergst waren de ouderen, iedereen die naar beneden kwam vermoordden zij bijna met hatelijkheden, alsof de weg over die trap alleen de kant op ging die zij omhoogliepen. En dat de weg van boven een inbreuk was op de voorbestemming.

Degene in de Rybitwy die nog het meest onverzoenlijk met die trap leek, was mijn moeder, die bij elke terugkeer uit de stad het besluit nam dat ze nu eindelijk eens een andere woning moest gaan zoeken, waarbij ze plechtig beloofde dat ze de volgende

keer wel een van die omwegen zou nemen, of zelfs de Browarna, ook al zou ze daar een halve dag mee kwijt zijn. Maar als ze dan weer de stad in moest, nam ze toch de trap. Waarna ze opnieuw furieus terugkeerde, met nog steeds datzelfde besluit dat ze nu toch eens een andere woning moest gaan zoeken, misschien wel op de Markt of achter de Kathedraal, misschien aan de andere kant van de stad, misschien hier, misschien daar, want welke zonden hadden we bedreven dat we ons zo moesten afpeigeren op die trap en waarheen eigenlijk? Om suiker te kopen was het alsof je naar de hemel moest klimmen, voor zout naar de hemel, voor brood naar de hemel. En aardappelen dan, meel, grutten of desnoods een stukje spek, voor dat alles moest ze naar de hemel. Jezus de Nazarener, doe eens iets aan die trap, want het is alsof we in de hel wonen en niet op de aarde! En terwijl ze dat besluit van haar vaste grond in haar liet krijgen, verlegde ze haar kwaadsprekerij van de trap naar de hele heuvel waarop de stad gelegen was, want dat waarschijnlijk de duivel zelf deze stad op een heuvel had verzonnen, en niet God, God zou voor de mens op elke weg rozen hebben gestrooid als Hij had gekund. Wat moeten de mensen met zo'n stad, steden behoren op een vlak te liggen en de hele wereld behoort op een vlak te liggen.

Dat besluit loste echter vrij snel in mijn moeder op, naarmate de woede uit haar wegstroomde. En even later herinnerde ze zich al niet meer dat ze besloten had een andere woning te gaan zoeken, tot de volgende keer als ze weer naar de stad moest. Want hoe plotseling de woede in mijn moeder ook tot uitbarsting kwam, nauwelijks was ze aangestoken of ze stond al in vuur en vlam, vaak om de banaalste redenen, even zo plotseling stakte die in haar en ging daarbij onmiddellijk over in hartelijkheid, berusting, begrip voor de mensen, de wereld, God, mijn zieke vader, mijn ongehoorzame ik, en zelfs die trap, want zo was het in elk geval een stuk minder ver naar de stad.

Misschien dat in haar de herinnering herleefde aan wat ze niet naar die woning had lopen zoeken en dat temperde in haar de woede op de trap en op die stad op de heuvel. In de stad barstte

het namelijk van allerhande ontheemden, vluchtelingen, schipbreukelingen en dan waren nog in de meeste huizen militairen ingekwartierd en in de wat ruimere kantoren gevestigd die als paddenstoelen uit de grond rezen. Hoewel het nog een geluk bij een ongeluk was geweest dat het front de stad had gemedend, doordat het langs zij was getrokken en meteen een veilige afstand had genomen, zodat er alles bij elkaar een paar projectielen waren neergekomen, die geen schade van betekenis hadden aangericht, volgens mij drie bommen, waarvan er een de brouwerij had getroffen die vlak bij ons huis had gestaan.

Ze had de hoop al opgegeven dat ze al was het maar een klein onderkomen zou vinden. Totdat ze ten slotte vermoeid en radeloos een winkel was binnengelopen om te vragen of ze niet wisten of hier ergens een woning te huur was. En in die winkel had ze een jonge en elegante dame getroffen, die zei dat in het huis waar zij met haar zus woonde een souterrain vrij stond. Er had in de oorlog zelfs iemand in gewoond, alleen het was wel in de Rybitwy. Maar als moeder interesse had, dan, zo bood ze aan, zou ze zelf met de eigenares kunnen gaan praten, die ergens op de Markt woonde. Die elegante dame bleek een van de dames Poncka te zijn, Róza of Ewelina, dat wist moeder niet meer, hoewel ze onmiddellijk vriendschap met hen had gesloten zodra we in dat souterrain waren getrokken, want ook vriendschappen sloot ze even snel als dat ze die om enig welke reden weer verbrak.

Bij mijn vader wekten de dames Poncka maar weinig vertrouwen, desondanks hielpen ze ons geheel uit vrije wil bij de inrichting van het souterrain door allerlei spullen van henzelf naar ons toe te brengen, waaronder twee stoelen, een plank, een wandkleedje, een of ander vergezicht, een stuk overgordijn, wat bordes, glazen. En ook later kwamen ze voortdurend met van alles aanzetten, misschien dat het ons van pas zou komen, bij hen stond het toch maar in de weg, of ze hadden nieuwe gekocht en nu waren deze niet langer nodig of ze hadden twee van dezelfde. Nou, en vooral kon moeder nu eindelijk naar iemand toe om te praten of zelfs naar tango's te luisteren, want ze hadden

een grammofoon en een hele etagère met tangoplaten en net als moeder waren zij erg dol op tango.

Overigens was mijn vader sowieso ontoegankelijk en zwijgzaam geworden sinds we in dat souterrain woonden. Zelfs van dat de oorlog voorbij was werd hij amper blij. Was hij eenmaal op, had hij zich gewassen, geschoren, aangekleed, gegeten, dan ging hij onmiddellijk weer met zijn kleren aan op het inmiddels opgemaakte bed liggen en bleef hij de hele tijd naar het raam voor hem of naar het plafond boven hem liggen kijken, zodat moeder hem soms vroeg wat hij daar toch zag door dat raam, op dat plafond.

En nu voelde ze zich verplicht hem voortdurend te troosten, dat hij zich vooral geen zorgen moest maken, want dat hij vast beter zou worden, hij zou een dokter krijgen, ze hoefde er alleen nog maar achter zien te komen wie er hier de beste was, die zou hem wel wat pilletjes geven en misschien zelfs wel injecties, en hij zou vast en zeker beter worden, want zo'n erge ziekte was dat hart nu ook weer niet, hij was heus niet de enige die het aan zijn hart had. Trouwens, na de oorlog had bijna iedereen het aan zijn hart, ook zij had soms last van hartkloppingen. En was hij eenmaal beter, dan zou hij vast en zeker een baan vinden en zelfs een betere dan die hij voor de oorlog had gehad. We zullen opnieuw op zondag uit eten gaan, gaan wandelen, naar de bioscoop. Mijn God, de hele oorlog zijn we niet in de bioscoop geweest. Herinner jij je *Marie Walewska* met Greta Garbo nog? Hoe heette die Napoleon ook alweer, nou ja, de naam ben ik vergeten. Charles Boyer, zei mijn vader voor, en hij werd er zelfs wat levendiger van en niet zozeer vanwege die bioscoop maar vanwege Napoleon. Het staat me nog altijd voor ogen hoe ze op de trap afscheid van hem nam, weet je nog? Hij was alleen een beetje te klein voor haar. Ze hadden een grotere kunnen nemen. Lengte zegt niets over iemand. Nou, maar in de film hadden ze dat toch wel kunnen doen, ze zouden meer bij elkaar hebben gepast. En als je lang bent, zit een uniform ook totaal anders. Op een paard zag je dat niet. Maar tijdens het dansen op het bal, herinner je je dat

nog? Hoe verzin je het, de man een hoofd kleiner dan de vrouw. Of *De koerier van de tsaar*. Ik heb gehuild toen ze zijn ogen uitbrandden. Om een mens zo te laten lijden, dan heb je geen enkel medeleven. De hele bioscoop huilde. De mascara was van mijn wenkbrauwen gelopen en gaan vlekken en jij had er niet eens iets van gezegd. Ik zag het thuis pas toen ik in de spiegel keek. Ik had er zwarte strepen van de tranen van op m'n wangen. En met die zakdoek had ik ook nog mijn neus besmeurd. Ach, het is een heel ander leven in de stad. Wordt nu maar gauw beter. Dan gaan we verhuizen. Ik zou op z'n minst twee kamers willen. Piotrek zijn eigen kamer en wij onze kamer. En per se een op het zuiden, op z'n minst die voor Piotrek. Als een kind in de groei is, heeft hij zon nodig. En ook voor het leren is zon nodig. En hiervandaan is het ook minder ver naar de familie. Daarvandaan zouden we de hele tijd heen en weer moeten reizen. Met ook nog een keer overstappen. Daar zou ik niet meer naar terug willen. O, er even heen voor meel of room, we kunnen ook wat eieren meenemen, melk. Waar koop je vandaag de dag nog zulke melk met room. En 's winters zouden Stefan of Władek desnoods wat aardappels kunnen brengen. En wat die aan appels, peren, pruimen, kersen hebben in de tuin, ik zou er een hele winter lang werk aan hebben en bij hen zouden ze voor het grootste deel toch bederven. Weet je nog hoe duur de kersen waren voor de oorlog? Of soep, of noedels, want we zijn toch dol op fruitsoep, noedels. Piotrek zou er 's middags even heen kunnen en er wat van kunnen plukken. En bij het hooien of aardappels rooien zouden we hen kunnen helpen. Een mens zou ook iets meer durf hebben wat van hen aan te nemen. Het is ook goedkoper. Ik weet hoeveel ik moest uitgeven om van te leven.

Nee, daar gaan we niet meer naar terug. Hij werkte voor twee, hij keek niet op een uur of een dag, spaarde zijn gezondheid niet, soms werkte hij over. Op een keer is hij zelfs met een longontsteking gaan werken toen de balans moest worden opgemaakt en hij heeft anders onderscheidingen vanuit de oorlog en nog altijd is hij eerste boekhouder, nog altijd eerste boekhouder, terwijl de

anderen elk jaar hogerop gaan. Zelfs al zouden ze hem komen halen, we gaan niet meer terug. Al kwam Sałacki zelf. Jij hoeft je mond niet eens open te doen. Ik ga wel met hem praten. Mijn man is al die jaren nog geen minuut te laat op zijn werk verschenen. U hebt zelf gezegd, die promotie kan u nu niet meer ontgaan, meneer Zygmunt. En die keer dat u diarree had en niets hielp, toen heeft mijn man u met iets paars dat hij nog uit het leger had beter gemaakt en u was er meteen vanaf. Weet u nog? Hoewel ik er toen niet zo van gecharmeerd was dat jullie elkaar gingen tutoyeren. Om elkaar te gaan tutoyeren moet je op z'n minst een glaasje wodka drinken of diegene voor een etentje uitnodigen. En niet op kantoor en alleen met een handdruk. Hij die bij iemand in de gunst probeerde te komen of ook anderen verklikte maakte promotie. En neem nou die Sałacki, ik zeg je, die zag er niet eens uit als een afdelingshoofd.

Och, ze konden zelfs een trumeau kopen, als hij maar wat meer zou verdienen. Ze had altijd een trumeau willen hebben, zo een die je uit kon klappen, met vleugels zodat je jezelf ook van opzij kon bekijken, van achteren, hoe je haren lagen. Misschien een dressoir, een ligbank, met een paar fauteuils, dat zou mooi zijn, of misschien wel alle meubels. Want die uit het souterrain nemen we toch niet mee naar de nieuwe woning. Twee kamers op z'n minst, dat moest gewoon. En trouwens, wat zijn het voor meubels. En per se tapijten. Misschien eerst wel tapijten. Herinner je je die tapijten nog bij de Świtalski's? Een mens wist gewoon niet hoe je daar naar binnen moest lopen. Buiten was het droog, maar zij had een hele stapel sloffen in de gang liggen en die moest je dan aantrekken. En later pas het meubilair. Of het meubilair eerst? Wat denk je? Ze wilde per se licht notenhout. Daarmee had ze vader zo aan zijn kop gezeurd dat hij akkoord zou gaan met licht notenhout en net zo zeurde ze aan zijn kop dat hij akkoord zou gaan met sycomorenhout toen ze haar mening had veranderd en sycomorenhout wilde. Want sycomorenhout was lichter dan de zon en zij wilde dat het licht was bij ons.

En hoewel ze die toekomst van hen helemaal in kaart bracht

als hij eenmaal weer gezond zou zijn, en wel zo overtuigend, zo bedreven, tot in de allerkleinste details en met zo'n enthousiasme, dat ze er soms opgewonden van raakte, lag vader de hele tijd alleen maar voor zich uit te kijken naar het raam voor hem of naar het plafond boven hem en liet hij zich maar moeilijk van bij dit kijken weghalen. Wie weet was hij al wel verzonken in een diep voor haar verborgen voorgevoel van een nabije dood. Maar misschien verborg ook zij in dat bouwen van hun toekomst voor hem het naderende en haar steeds nijpender voorgevoel van zijn dood.

Welke weg was zij al niet gegaan vanaf die eerste onrust vanwege die druppels, toen hij nog tijdens de oorlog op een zondag thuis was gekomen en had verkondigd dat hij niet meer naar zijn werk zou gaan, omdat er in hun organisatie iemand had gelekt, en hij die druppels bij zich had. Je zou denken: wat zou het, een paar van die druppeltjes, maar elke keer als hij die druppeltjes op een theelepeltje aftelde, verscheen er angst in haar ogen. Hoe lang ben je nog van plan ze in te nemen? Het was maar voor een maand, zei je, hooguit twee en het hoeveelste flesje is dit al wel niet?

En misschien had ze wel van hem al die geruststellingen geleerd, hoewel ze van nature wantrouwig was, achterdochtig, en was het lastig haar te troosten. Want vader, die vanwege die druppeltjes steeds hardnekkiger door haar in het nauw werd gedreven, kende alle mogelijke manieren om haar toch vooral niet te laten denken dat hij werkelijk ziek was en dat het niet alleen een kwestie was van gespannen zenuwen. Voornamelijk gooide hij alles op de oorlog. Hij was immers niet de enige wiens zenuwen zo gespannen waren, heel veel mensen hadden er last van, maar was straks alles voorbij, dan zouden ook zijn zenuwen weer in evenwicht komen en zouden we weer zo'n leven krijgen als we voor de oorlog hadden. We gaan weer in de stad wonen, hij krijgt een baan, en vast een veel betere, want mensen als hij, boekhouders met ervaring, moest je met een kaarsje zoeken, wat denk jij? En we zouden opnieuw op zondag uit eten gaan. Ze gingen

feestjes geven, ook voor haar naamdag, niet alleen voor die van hem, wacht maar af. Ze zou allerlei dames kunnen uitnodigen en ze noemde zelfs op wie allemaal.

En zo ging het van het een naar het ander, aangezien niets zich zo leent voor het maken van allerlei dromen over de toekomst als de oorlog, en vergat mijn moeder die druppeltjes, waarbij ze die haar kwellende angst ergens wegdrukte, vooral ook omdat mijn vader bij dat troosten zelfs voor haar verzong wat ze na de oorlog zou dragen: pumps, mantelpakjes, hoeden, tassen, handschoenen, jurken, jassen, zowel voor alledag als voor de feestdagen en om op bezoek te gaan of naar een bal. Ze zou elke week naar de kapper kunnen gaan en ze hoefde dus niet langer haar haren thuis te wassen, ze zou naar een manicure kunnen gaan, naar een schoonheidsspecialiste. Ze zou weer dezelfde tijdschriften kunnen kopen: *Mevrouw*, *De klimop*. Hiermee ontwapende hij mijn moeder soms zo volkomen dat ze hem dikwijls lachend van tevredenheid tegelijkertijd tegensprak, en waar haal je al dat geld vandaan? Och dromer, dromer die je bent. Daarvoor zou je ten minste directeur moeten worden. En wat zal ik trouwens naar de kapper gaan om mijn haar te laten wassen, dat is allemaal weggegooid geld, dat kan ik net zo goed thuis doen en beter nog dan bij de kapper. Misschien een keer voor een permanent ter gelegenheid van een feestje. Maar alleen als permanent weer in de mode zal zijn, want misschien is het na de oorlog wel niet meer in de mode. Of ik naar een manicure wil? Waarom? Kan ik soms zelf niet mijn nagels knippen en lakken? Alsof dat zo moeilijk is, ik heb het tot nu toe ook zelf gedaan en het was zo in orde. Wat jij ook allemaal niet in je hoofd haalt. We moeten zuinig aan doen. O, Piotrek wordt groter. Hoeveel zijn we straks niet kwijt aan zijn school. Misschien is het wel duurder dan voor de oorlog.

Soms gaf ze zich echter zonder het minste verzet aan hem over, wanneer hij haar kleepte in al die pumps, mantelpakjes, hoeden, tassen, handschoenen, jurken, jassen, sjaals, wanneer hij haar naar de kapper, de manicure, de schoonheidsspecialiste stuurde, wanneer hij haar mee uit wandelen nam, naar de bio-

scoop, naar een feestje, naar bals. En dan welden zelfs tranen van geluk in haar ogen op en mijn God verzuchtend dat we dit nog mogen meemaken kuste ze hem op zijn wang, je bent een lieve man. En de dagen daarop liep ze opgewekt rond en verdroeg ze zonder klagen de last van het koken van warm eten voor de hele, talrijke familie en zelfs besloot ze iets uit eigen keuken te koken, ter afwisseling van altijd maar dat dorpse eten. En dan onder het uitrollen van het deeg voor de noedels, het schillen van de aard-appelen of boven de dampende grutten neuriede ze onbewust een tango. En ze vroeg hem niet langer wanneer hij voor het laatst zijn druppels had genomen, hoelang ga je ze nog nemen?

Maar na een dag of twee, drie werd de onrust weer in haar wakker. En steeds nijpender, want steeds nijpender stelde ze haar vragen en steeds moeilijker was het voor mijn vader om haar in al die pumps, mantelpakjes, hoeden, tassen, handschoenen, jurken, jassen, sjaals te kleden, naar de kapper, de manicure, de schoonheidsspecialiste te sturen, mee uit eten te nemen, uit wandelen, naar de bioscoop, naar feesten, bals.

‘Misschien hoef je ze niet meer in te nemen. Er is immers al zoveel tijd verstreken, wie ze hadden moeten arresteren, hebben ze vast al gearresteerd. En als die ander jou zou hebben verlinkt, dan waren ze hier vast al vaker geweest. Misschien moet je een keer naar de dokter gaan. Of ga desnoods hier naar onze kwakzalver. Nou, die repatriant, die bij de Sroka’s inwoont.’

Die onrust omwille van zijn gezondheid reserveerde ze echter uitsluitend voor zichzelf, want als iemand van de huisgenoten mijn vader vroeg wat hij nu eindelijk had, dan probeerde moeder zelf alle twijfel weg te nemen: ‘Wat zou hij moeten hebben? Door die klereoorlog staan zijn zenuwen zo op springen. Als de oorlog eenmaal voorbij is, blijven wij hier geen moment langer, want wat is dit voor leven, hier op het platteland. Als hij verlof krijgt, gaan we op vakantie naar zee. Daar kan hij uitrusten. En dan komt alles goed.’

Vader kreeg het er echter steeds moeilijker mee verstoppertje te spelen met die ziekte van hem. De symptomen werden steeds

zichtbaarder, steeds vaker ging hij liggen, rustte hij, ging hij een luchtje scheppen, en dat zonder de minste aanleiding, want nooit vroeg iemand hem voor ook maar het lichtste karweitje. Iedereen waakte als het ware krachtens een hoger gebod voor de rust van zijn zenuwen. Hij bevestigde hen overigens in die zenuwen van hem door als iemand zich terloops liet ontvallen dat hij er maar wat bleekjes uitzag, misschien moest hij eens wat meer in de zon of wat kruiden drinken, zich te rechtvaardigen met: ‘Terwijl ik me over het algemeen helemaal niet zo slecht voel. Het zijn alleen die zenuwen, die zenuwen. En voor zenuwen bestaat geen goed medicijn. Gelukkig ga je er niet dood van.’

En dit was voor iedereen voldoende. Behalve natuurlijk voor mijn moeder, wel, en misschien voor oom Władek, want die zei ooit: ‘Als ik last van mijn zenuwen krijg, dan word ik razend en zou ik wel iemand kunnen vermoorden. O, zoals die klootzak die ons Raafje een oog heeft uitgestoken. Ik zou hem vermoorden, al moest ik er zelf het leven bij laten. Maar bij jou is het maar een beetje een raar gedoe.’

Maar moeder nam het onmiddellijk voor vader op: ‘Want als iemand heeft geleerd, dan zijn bij hem ook de zenuwen anders. Elk mens heeft weer andere zenuwen. Bij de een zijn het net tuiertouwen, waarmee je zelfs een paard zou kunnen bespannen, en bij de ander is het net garen of zijn het herfstdraden. Maar bij jou zijn het geen zenuwen, maar is het dolle kolder.’

Vader was er zich evenwel van bewust dat als moeder hem wat betreft die zenuwen in bescherming nam, desnoods tegenover zulke twijfels als van oom Władek, dat een teken was dat zij niet alleen zelf vol twijfel zat of het echt wel zenuwen waren, maar er wie weet wel wanhoop in haar smeulde. En om in haar het geloof wakker te houden dat het alleen maar zenuwen waren, nam hij zijn toevlucht tot een van zijn manieren waarmee hij haar op zulke momenten gewoonlijk troostte, door in de kleinste details over het onderwerp uit te weiden van bijvoorbeeld de pumps waarin moeder zou lopen als ze straks weer in de stad zouden wonen en hij een baan zou hebben. Vooral omdat hij een bijzon-

der zwak had voor damesschoenen. Soms zei hij dat een vrouw best wel een wat bescheidener jurk aan mocht hebben, eenvoudig gekapt mocht zijn, en de wenkbrauwen en wimpers onopge maakt, niet aangezet, zonder lippenstift, geen parels in hebben, oorbellen, geen broche of zelfs maar een ring, als haar pumps maar van de beste soort waren, passend bij het geheel, geschikt voor de gelegenheid, want pumps getuigen niet alleen van goede smaak, maar ook van karakter.

Moeder zou dus zwarte lakschoenen moeten hebben voor feesten, voor als er iemand op bezoek kwam, visites, bals, een toneelvoorstelling als die er ooit zou komen. Ze zou witte schoentjes hebben voor zonnige zomerse dagen, van die witte zelfs twee paar, want ze zou ook azuren hebben en pumps met open neus. En bij die witte per se gelakte teennagels, want bij witte pumps geven rode teennagels een vrouw meer allure. Ze zou bruine krijgen voor alle doordeweekse dagen, doorsnee gelegenheden, gemiddeld weer en voor alle niet uitgesproken kleding, rokken, mantelpakjes, truitjes. Want bruin, zo zei hij, is de meest verspreide kleur in de natuur, want bruin is de herfst en van alle jaargetijden hield hij het meest van de herfst. Om er nog maar van te zwijgen dat mijn moeder bruine ogen had, en als er in die ogen onrust verscheen, werden ze net zo groot als bij een schichtige ree.

En voor alles zou ze pumps van slangenleer moeten krijgen, och ja, van slangenleer, dat was haar meest verborgen verlangen. Ze had er nooit met vader over gesproken, maar hij wist het. Ze zei alleen als ze het over iemand van voor de oorlog hadden, het ging hun voor de wind, wat wil je. Ze droeg zelfs pumps van slangenleer, weet je nog? Vandaar dat als hij zei dat zij die ook zou krijgen, ze onmiddellijk vergat dat ze hem zojuist nog met onrust in haar stem had gevraagd tot wanneer ben je van plan die druppels in te nemen? Het zou beter moeten gaan, terwijl het alleen maar slechter gaat. Dacht je soms dat ik het niet zag? Ik zie het toch. Toen je hier kwam, had je niet zo'n ademnood. Het zijn niet alleen je zenuwen. Maar je wilt het gewoon niet toegeven. Je

zou eraan doodgaan en nog zou je het niet toegeven.

En als hij in zijn gulheid aan die slangenleren pumps zo'n zelfde slangenleren tasje toevoegde, zo'n zelfde slangenleren horlogebandje, hoewel ze helemaal geen horloge had, maar ook een horloge zou ze krijgen, van de firma Tissot, niet te groot, discreet, hij had er al een bij de juwelier zien liggen, dan was ze geneigd zich niet alleen totaal over te geven aan die met zo'n overtuiging voor haar geëtaleerde hoop, maar versterkte ze die hoop in hem nog door te zeggen: 'Word jij nu maar snel beter, dan redden we het vast wel. Ik leef niet zo op grote voet als anderen. Dat weet je toch. Ze kopen zonder erbij na te denken, wat hun maar voor de ogen komt, allerlei ditjes en datjes. En een mens behoort daar toch bij na te denken, zodat hij voor later ook nog wat heeft.'

Maar zelfs als die hoop van haar door een plotselinge, kortstondige angst werd vertroebeld, dan kreeg je de indruk dat het gewone angst voor het geluk was, die optreedt als geluk de eigenschappen van geloofwaardigheid krijgt en dat ze met twijfel in haar stem naar die pumps vroeg, alleen opdat hij haar zou tegenspreken en dat geluk des te geloofwaardiger zou maken: 'Denk je dat die van slangenleer na de oorlog nog in de mode zullen zijn?'

Dus ontkende hij zoals zij wilde: 'Natuurlijk zullen die nog in de mode zijn. Wat heeft de oorlog daarmee te maken? Ze zijn te duur om niet in de mode te zijn.'

'Te duur?' zei ze met enige paniek in haar stem, want als iets te duur was, wekte dat van nature bij moeder paniek op. 'Misschien moeten we ze dan maar niet kopen als ze zo duur zijn.'

'Waarom zouden we ze niet moeten kopen?'

'Piotrek moet straks immers naar school. Dan zullen we ons niet alles kunnen veroorloven.' Dat was het hoogste doel van haar leven, dat ze nooit uit het oog verloor en dat zelfs slangenleren pumps, een slangenleren tasje en een horlogebandje niet in staat waren te verhullen, en zelfs geen horloge. Maar je zou ook kunnen zeggen dat het haar niet in de gelegenheid stelde zich

ooit te verheffen tot in de hogere sferen waar vader zich ophield. 'Straks wil je nog dat hij dokter wordt.'

'Jazeker.'

'Maar weet je wel hoeveel dat gaat kosten? Moeder Maria! Ik moet op slangenleren pumps lopen en hij daar zeker hongerlijden? Dat zou ik mezelf nooit vergeven. Herinner je je nog voor de oorlog, die studenten die de binnenplaatsen langsgingen met gitaar en gezang om hun studiegeld te verdienen. En een van hen kon na zijn studie nergens werk vinden. Wacht eens even, wat zong hij ook alweer? Nee, ik kan het me niet meer herinneren. Alsof je keel werd dichtgeknepen. Zelfs Piotrek gaf hem vijf groszen uit zijn spaarpotje. Stel je voor dat onze zoon straks met een gitaar over straat gaat en liedjes zingt. En zijn moeder die op pumps van slangenleer paradeert. O, koeien naar de grasweide jagen, dat doet hij, elke keer als ik dat zie, breekt mijn hart. Mijn zoon, mijn God. Ik wil het niet hebben.'

'Rustig maar. Onze zoon zal heus niet met een gitaar liedjes gaan lopen zingen. Hij gaat op kamers wonen, de beste van allemaal. Hij zal met de feestdagen of met vakantie naar huis komen, je zult hem vol trots aan onze kennissen voorstellen. Dit is mijn zoon. Misschien sturen we hem wel naar het buitenland om daar verder te studeren. Hij zou na zo'n studie in elk geval in hoog aanzien staan. En patiënten dat hij zal hebben, reken maar. Wie weet gaat hij wel naar Uppsala of Wenen. De medische wetenschap staat daar op het hoogste niveau. We krijgen een ansichtkaart, die blijkt uit Uppsala of Wenen te komen van onze zoon. Brengt de postbode een telegram voor jouw of mijn naamdag, dan komt die uit Uppsala of Wenen. Zo nu en dan komt hij naar huis, en dan halen we hem af van het station. Mijn zoon komt straks aan uit Uppsala of Wenen. En misschien gaat hij daar ook trouwen en dan gaan we hem opzoeken.'

'Dat God dat verhoede, dat wil ik niet, hoor. Met een vreemdelinge die natuurlijk geen Pools kent. Nee hoor, dat wil ik niet. Ik zou nooit aan zo'n schoondochter kunnen wennen. Hier kan hij ook succes hebben bij de mensen, als hij geen afzetter wordt.'